

УДК 355.018 “1945”+069.8

Т. О. ПШЕНИЧНА*

ЛИКИ СМЕРТІ В ДЕНЬ ПЕРЕМОГИ

На конкретних прикладах показані святість і трагізм останнього дня війни, що назавжди переплелися між собою і проявились в долях військовослужбовців.

Ключові слова: 9 Травня; День Перемоги; смерть; війна; пам'ять.

“Пам'ятники потрібно ставити не полководцям,
а тим, хто запобіг війні”

Аркадій Давидович

Історичні події, що відбулися на території України сім десятиліть тому і мають безпосередній вплив на сьогоднішній день, вимагають ґрунтовного й неупередженого осмислення. “Учорашні” українці, які знали про війну лише з розповідей ветеранів чи з фронтових листів, дивом збережених у родинах, або з підручників та кінофільмів, нині зіткнулися з реальними бойовими діями на рідній землі.

Під час будь-якого військового конфлікту життя людини втрачає свою справжню цінність, а перемога у війні, як і її припинення, коштує завжди дорого, причому і для тих, хто розв'язав її, і для тих, хто її завершив. Жорстоким прикладом такого твердження досі залишаються події Другої світової війни.

На початку травня 1945 року увага всього світу була прикута до подій на німецько-радянському фронті, де вирішувалася доля людства.

2 травня о 15.00 опір Берлінського гарнізону повністю припинився. 4 травня солдати й офіцери Червоної армії пройшли урочистим маршем площею поблизу Бранденбурзьких воріт і Рейхстагу. 9 травня 1945 року о 0 годині 42 хвилини (або 8 травня о 23 годині за середньоєвропейським часом) у Карлхорсті (передмісті Берліна) представники трьох родів військ – генерал-фельдмаршал Вільгельм Кейтель, адмірал Ганс Георг фон Фрідебург і генерал-полковник люфтваффе Ганс Штумпф – підписали акт про повну, остаточну й беззастережну капітуляцію німецьких збройних сил, яку приймали маршал Георгій Костянтинович Жуков (від радянської сторони) та заступник головнокомандувача союзних експедиційних сил, маршал Артур Теддер (Велика

* *Пшенична Тетяна Олександрівна* – старший науковий співробітник науково-дослідного відділу з питань військових втрат України та історичної пам'яті про героїв України Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.”.

Британія).

Світ тріумфував! 9 травня 1945 року всі газети були переповнені радісними життєствердними словами: “Перемога!”, “Німеччина капітулювала!”, “Кінець війни!”. Люди збиралися на майданах, вітали один одного, кричали й плакали від щастя. Із фронту летіли щирі, неймовірно емоційні за змістом листи з вітаннями. “Сьогодні прийшов той день, на який ми чекали чотири роки. Сьогодні нарешті відійшла темрява. Сьогодні зійшло назавжди Сонце. Сьогодні настало нове щасливе життя. Відійшла смерть, яка чатувала на мільйони людей...” – писав у листі до рідних рядовий Л. Г. Зісман¹. А в Харків від Г. Є. Гребенюка надійшов лист зі словами: “Здрастуйте, мої рідні! Вітаю Вас! Настав довгоочікуваний день. Я живий і здоровий! По нас вже не стріляють клятї німці. Війни вже нема! Чекай на мене, і я безперечно повернуся”².

Мешканці сіл і міст були впевнені, що нарешті можна з полегшенням зітхнути, проте дійсність виявлялася набагато жорстокішою... Саме тоді, коли в багатьох містах колишнього Радянського Союзу гриміли салюти на честь перемоги, на війні і далі гинули бійці-переможці. За офіційною статистикою, після капітуляції Німеччини бойові дії тривали ще кілька тижнів на території європейських країн, а на Далекому Сході – кілька місяців. Утім, дата **9 травня 1945 року** для мільйонів людей стала не просто переломною, а “точкою відліку”, своєрідним стартом для нового життя, і тим більшою трагедією була загибель людини саме в цей день.

Пропонована стаття присвячена пам’яті тих, кого Доля змусила пройти пекельним шляхом боїв, нагородила Перемогою й назавжди зупинила в останній день війни, тим, хто побачив обличчя Смерті в день Перемоги.

На медичних ліжках сотень госпіталів, розкиданих у всіх країнах, по яких пройшли солдати воюючих армій, зустріли мить Перемоги тисячі поранених і хворих бійців. Досі немає точної кількості померлих від ран та хвороб 9 травня 1945 року, хоча в кожному медичному закладі обов’язково заповнювалися алфавітні книги обліку померлих та похованих військовослужбовців із зазначенням конкретної дати смерті бійця. Можливо, така статистика коли-небудь з’явиться, проте варто пам’ятати, що важливим є не сама цифра, а конкретні люди, які стоять за нею.

В одній із палат евакогоспіталю № 1506, що дислокувався в м. Даугавпілс (м. Двинськ) на території Латвії, лікувався сержант **Василь Федотович Андрющенко** – командир відділення розвідки 793-го артилерійського ордена Олександра Невського полку, 257-ї стрілецької Сиваської Червонопрапорної ордена Суворова дивізії. Він лікував поранення в ногу, яке зазнав кілька місяців тому під час боїв у районі м. Елгава (м. Мітава). Поруч були його однополчани, з котрими фор-

Сповідання про загибель
сержанта
Василя Федоровича
Андрющенка.

сував Сиваш, штурмував Сапун-гору, визволяв Крим³. Поранення щоденно відбирало сили, а в день Перемоги організм не витримав... Його поховали в могилі № 7 у 3-му ряду на ділянці для військових Старого гарнізонного кладовища (вул. Силу, м. Даугавпілс)⁴. Згідно з даними Реєстраційної книги померлих в евакогоспіталі № 1506 того дня помер лише один воїн – Василь Федотович Андрющенко, 1908 р.н., уродженець с. Слобода-Дашківська Вінницької області. Ось тільки під час складання списків бійців, похованих на тому кладовищі, було зроблено помилку, і нині на пам'ятнику братської могили значиться “**Василь Федорович Андрющенко** (1908 р. – 09.05.1945 р.)” замість “**Василь Федотович Андрющенко**”...

Звістка про перемогу, на яку чекали кілька років, для багатьох людей стала таким же нервовим потрясінням, як і повідомлення про початок війни. Психологічний стан бійців, які кожного дня дивилися в очі Смерті й свідомо забували про мирне Життя, не витримував нового навантаження – радості...

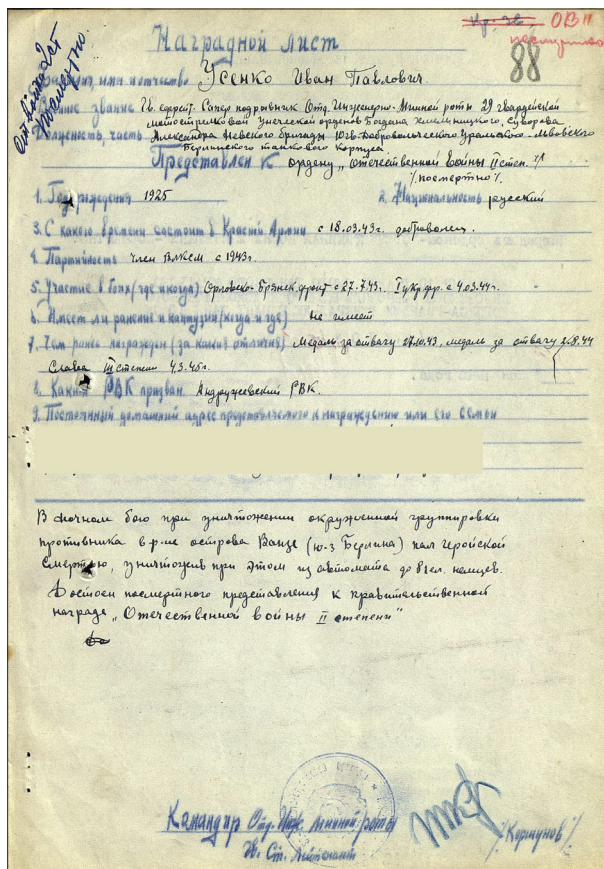
У фондах Меморіального комплексу “Національний музей історії Великої Вітчизняної війни 1941–1945 рр.” (м. Київ) науковці віднайшли сповідання про загибель **Івана Гнатовича Школьного**, 1925 р.н., уродженця с. Мінківці Андрушівського району Житомирської області. У документі, виписаному співробітниками лікувального закладу, вказана дата “9 травня 1945 року”. Встановлюючи обставини смерті в День Перемоги, співробітники відновили окремі події бойового шляху Івана Гнатовича – розвідника 1-ї батареї звукової розвідки розвід дивізіону, 143-ї армійської гарматної артилерійської Могильовської Червонопрапорної ордена Суворова бригади.

Робота розвідника звукової розвідки вимагає неабиякої мужності, холонокровності й концентрації, адже працювати доводилося впритул до “працюючих” ворожих артилерійських установок, фактично в епіцентрі вогню. Іноді потрібно було “засвітитися” перед ворогом, щоб викликати на себе удар і таким чином визначити розташування вогневих точок противника. З таким завданням впорається не кожний борець. У нагородному листі І.Г. Школьного записано: “1 січня 1945 року в районі Заленже під сильним артилерійським та мінометним обстрілом розвідав 7 батарей противника і провів пристрілку 6 звукових реперів (звукових уловлювачів – Авт.). 14 січня при великій активності радянської та ворожої артилерії, тобто в несприятливих для звукової розвідки умовах, упродовж доби розвідав 8 батарей противника. 24 січня в районі Глеба під ружейно-кулеметним вогнем усунув 5 розривів на лінії зв’язку, чим забезпечив безперервну роботу ПП (поста попередження – Авт.)”⁵. Проте жорстока війна здатна перетворити людину на бездушну смертельну машину або лютого звіра, вона може зламати характер і долю будь-кого – і досвідченого вояка, і юного героя.

Дізнавшись про капітуляцію Німеччини, деякі солдати відзначали це свято, поминаючи загиблих на фронті друзів “гіркою водою” – горілкою. Нині нестерпно боляче визнавати, що багато бійців, які пройшли через пекельні бої війни, були “вбиті” звичайним алкоголем. Іван Гнатович Школьний – молодий воїн, досвідчений розвідник, разом із 10 однополчанами помер “від отруєння спиртом” в окремому медико-санітарному батальйоні № 405 в м. Дамбек у Німеччині **9 травня 1945 року**⁶.

Чи можна засуджувати цих воїнів за хвилину слабкості? Імовірно, ні, адже народна мудрість гласить: “Перш ніж осудити людину за її дії – пройди її шляхом”.

Мабуть, нелегко усвідомити, які події призвели гвардії сержанта **Віктора Омеляновича Березюка**, 1921 р.н., до власної трагедії. Він воював у складі 106-ї розвідувальної роти, 110-ї Олександрійської двічі Червонопрапорної ордену Суворова дивізії. За мужність і відвагу, виявлені в боях за “висоту № 305” біля с. Сакал (Угорщина) в січні 1945 року, був нагороджений орденом Червоної Зірки⁷. Віктор Омелянович зміг дійти до кінця війни, пройти крізь вогонь і вижити в цьому пеклі. Однак тривале очікування закінчення кривавих боїв, помножене на безперервний біль від розлуки з рідними, а також щоденні численні втрати бійців поруч робили багатьох воїнів звичними до смерті та байдужими до життя. У День Перемоги пострілом із власної гвинтівки гвардії сержант В.О. Березюк укоротив собі життя⁸. У похоронці, яку отримала родина, через зрозумілі причини не вказали на справжні обставини смерті Віктора Омеляновича. В офіційному документі про загибель скупко зазначено: “**помер 9 травня 1945 року**”⁹.

Нагородний лист
гвардії єфрейтора
Івана Павловича
Усенка
(по смертю).

воював сапер-підривник **Іван Павлович Усенко**. Йому виповнилося лише 20 років, а за його плечима лежав бойовий шлях бувалого воєнки, якого старі солдати називали “відчайдухом” і “щасливчиком”. Він розмінував 30 мін на мосту біля с. Новозибково, врятував львівський міський водогін. Під час форсування р. Одер у складі штурмової групи Іван Павлович ручними гранатами знищив вогонь двох станкових кулеметів ворога і вогнем із власної зброї прикривав наведення переправи. Під час ліквідації оточеного угруповання німців у районі Фолькмансдорф (19.03.1945 р.) вогнем свого автомата знищив близько 18 бійців противника і захопив чотирьох у полон. В останньому нагородному листі на І. П. Усенка командир 29-ї гв МБр записав: “У нічному бою під час знищення оточеного угруповання противника в районі острова Ванзее (пд.-зх. Берліна) загинув героїською смертю, знищивши при цьому до восьми німців”. Науковці звернули увагу, що цей запис не вкладався в рамки бойового шляху сапера, оскільки в документі були поєднані дві події, що не узгоджуються в часі і просторі. Справа в тім, що бої біля Ванзее (Німеччина) відбувалися 2–3 травня 1945 року, а загинув Іван Усенко, згідно з донесенням про втрати 29-ї гв МБр 10-го гв ТК та сповіщення про загибель, біля с. Молдава (нині Молдава-над-Бодвоу)

у Словаччині **9 травня 1945 року**¹². Відстань між Ванзеє та Молдавою складає сотні кілометрів. На перший погляд можна припустити, що командир допустив прикру помилку. Можливо... Однак у тому ж донесенні про втрати бійців 10-го гв ТК є запис про долю ще одного бійця – гвардії молодшого лейтенанта **Івана Олексійовича Суслова**, командира саперного взводу 62-ї гвардійської танкової бригади, який також загинув у бою біля Ванзеє **9 травня 1945 року**. Ці військовослужбовці були з різних бойових бригад, однак з одного танкового корпусу, який станом на 9 травня 1945 року дислокувався в районі м. Прага. Чому два спеціалісти-сапери опинилися в районі Берліна і в якій бойовій операції вони взяли участь – пояснити наразі складно. Достеменно відомо лише одне – вони загинули в бою, за який отримали нагороди, в День Перемоги **9 травня 1945 року**.

Коли по телефонному та радіозв'язку передавали інформацію про повну та беззастережну капітуляцію німецьких збройних сил, радіостанції десятків танків отримали спецповідомлення – наказ терміново рухатися на Прагу. У столиці Чехії тривало повстання місцевого населення проти 40-тисячного німецького гарнізону, який не збирався складати зброю. Крім того, йому на допомогу прийшли рештки групи армій "Центр" під командуванням генерал-фельдмаршала Фердинанда Шернера. Події, які розгорнулися в ніч з 8 на 9 травня 1945 року в Празі, ще раз продемонстрували, що війна і бойові дії, розпочаті наказом про наступ, не можуть, на жаль, одразу припинитися наказом про припинення вогню.

По дорозі на Прагу швидко рухався танковий розвідувальний взвод 63-ї гвардійської танкової Челябінсько-Петракувської Червонопрапорної бригади, 10-го гвардійського танкового Уральсько-Львівського Добровольчого корпусу. Взвод складався з трьох бойових машин, на броні яких прилаштувалися кілька розвідників та саперів. Орієнтуватися в нічних незнайомих вулицях Праги танкістам допомагав чех-провідник, котрий сидів на броні головної машини. Розвідники бачили, що жителі радісно їх зустрічають, ліхтариками вказують шлях в обхід замінованих вулиць. Дехто з місцевих мешканців забирався на броню й вдячно обнімав бійців Червоної армії. Навіть у бувалих вояків від такої картини клубок підступав до горла й навертали сльози. Хотілося радіти і мріяти, адже Німеччина вже капітулювала, війна начебто закінчилася...

На підступах до центру Праги вирости барикади-укріплення. Танкісти-розвідники швидко з'ясували, що противник, використавши Карлов і Манесов мости через р. Влтава, створив тут міцну оборону. Німці виставили заслін із кількох замаскованих гармат, які прикривали десятки фаустників. Першим до р. Влтава прорвався танк Т-34-85 № 24 під командуванням гвардії лейтенанта **Івана Григоровича Гончаренка**. Два інших радянські танки ще не встигли підійти. Самохідні артиле-

Екіпаж танка Т-34-85 № 24 гвардії лейтенанта Івана Григоровича Гончаренка (другий справа у нижньому ряду).

рійські установки (САУ) ворога відкрили вогонь по головній машині. Між екіпажем Гончаренка і противником зав'язалася артилерійська дуель. У ході бою бійці-танкісти знищили одну з гармат і почали прорив через Манесов міст, проте фаустникам удалося підбити “тридцятичетвірку”. У танк влучив снаряд, і він загорівся. Екіпаж Гончаренка вступив у нерівний бій із 13 самохідними зброями німців. Утримуючи переправу, танкісти вогнем своєї машини знищили ще 2 артилерійські установки. Івана Григоровича було важко поранено, однак офіцер, стікаючи кров'ю, продовжував вести бій. Другим попаданням у танк Іван Гончаренко був убитий.

У цей час підійшла решта танків штурмової групи, які зламавши опір німецьких військ, оволоділи Манесовим мостом і тим самим перешкодили противнику його підірвати. Танкісти вийшли через міст до центру Праги. Удень 9 травня 1945 року столиця Чехословаччини була звільнена від німецьких військ.

За цей останній бій 25-річного українця, гвардії лейтенанта **Івана Григоровича Гончаренка**, посмертно нагородили орденом Вітчизняної війни 1-го ступеня. Поховали його на центральній площі Праги (нині площа ім. Яна Плаха) перед будівлею Рудольфінуму – чеської філармонії, разом із кількома іншими радянськими солдатами, загиблими в цей останній день війни на вулицях міста, а саме: гвардії старшим лейтенантом **Борисом Івановичем Новожиловим**, гвардії лейтенантом **Павлом Андрійовичем Єгоровим**, гвардії лейтенантом **Олександром Михайловичем Давидовим**, гвардії старшим сержантом **Олексієм**

Васильовичем Хмельницьким, гвардії сержантом **Олексієм Єгоровичем Востриковичем**, гвардії сержантом **Володимиром Івановичем Решетниковим**, гвардії сержантом **Іваном Григоровичем Черниковим**, сержантом **Василем Дмитровичем Мягковим**, гвардії рядовим **Іваном Никифоровичем Базелюком**. Пізніше прах бійців урочисто перенесли на Ольшанський цвинтар міста. Одна з вулиць столиці Чехії, у районі Прага-4, донині називається ім'ям українського героя-танкіста І. Г. Гончаренка (чеш. – Gončarenkova, Praha 4).

Відтоді минуло 70 років, упродовж яких суспільство регулярно відзначало день закінчення найжахливішої з війн людства під лозунгом “Ніхто не забутий, ніщо не забуте”. Нині в суспільстві точаться суперечки щодо значення дати **“9 травня 1945 року”**. Для одних – це День Перемоги, для інших – День трагедії жертв війни. Суспільство ніби намагається відсунути в далеке минуле образи війни з ликами смерті, завуалювати їх, трансформувати і забути... Проте варто згадати, що лики смерті – це жорстока ціна, яку заплатили країни за можливість вижити, за закінчення війни, за свою Перемогу. Причому, чим вагомішу ціну заплатив народ у Другій світовій, тим міцніші в нього корені пам'яті про той завершальний день війни.

У більшості країн Європи, а також у США, Ізраїлі та колишніх республіках Радянського Союзу добре пам'ятають і святкують цей день. В одних країнах його відзначають 8 травня, в інших – 9 травня, а в деяких – і 8-го, і 9-го травня. Головне – про цей день **ПАМ'ЯТАЮТЬ!**

Кожен народ дбає про свою історію, плакає, захищає її, пишається нею. Водночас “народ отримує таку історію, на яку заслуговує”, – сказав відомий французький генерал, 18-й Президент Франції Шарль де Голль. У системі координат “Життя – Смерть” критична точка “війни” (або – бажання воювати) стає головним показником цивілізованості країни. Адже будь-яка війна розпочинається задовго до першого пострілу й не може завершитися одномоментно – підписанням документа про припинення воєнних дій. Цей механізм, запущений у якийсь момент, буде “працювати” (тобто – **ВБИВАТИ**) досить довгий час, навіть після зупинки “головного двигуна”, після переможних залпів і парадів.

Тому справжньої Слави та загальнолюдської Пам'яті гідні і ті, хто віддав своє життя за закінчення війни, і ті, хто запобіг початку війни! Невипадково в пам'ять про те, ЩО відбувається коли політика не може дати рішучу відсіч війні, у Німеччині в 2009 році Фондом Клауса Чира було створено об'єднання “Друзі Дрездена. Німеччина” і запроваджено спеціальну **“Дрезденську премію за запобігання збройних конфліктів у світі”**, якою вже нагороджено кілька людей, які **ВРЯТУВАЛИ** свого часу світ від катастрофи .

146 ¹ Фронтний лист від Зісмана Л. Г. // Там само. – Д-38196. – Кн-222530.

² Фронтна листівка від Гребенюка Г. Є. // Там само. – Д-32876. – Кн-205807.

³ Наказ № 9/н від 21.04.1944р. по 10 ск.// www.podvignaroda.ru.

⁴ Сповідання про загибель // Фонди МК НМІВВВ. – ВБЗ. – Вн-20108.

⁵ Наказ № 8/н від 02.03.1945р. по 143 АПАБр. // www.podvignaroda.ru.

⁶ Сповідання про загибель // Фонди МК НМІВВВ. – ВБЗ. – Жт-01753.

⁷ Наказ № 10/н від 08.02.1945р. по 110 гв сд 2УФ // www.podvignaroda.ru.

⁸ Донесення № 94110 від 11.06.1945 р. про безповоротні втрати // www.obd-memorial.ru.

⁹ Сповідання про загибель.– Фонди МК НМІВВВ.– ВБЗ – Жт-04620.

¹⁰ Фронтний лист від Зісмана Л. Г. // Там само. – Д-38196. – Кн-222530.

¹¹ Донесення № 82860 від 05.06.1945р. про безповоротні втрати 259 вад. // www.obd-memorial.ru.

¹² Сповідання про загибель // Фонди МК НМІВВВ. – ВБЗ. – Жт-01778.

На конкретных примерах показаны святость и трагизм последнего дня войны, которые навсегда переплелись между собой, проявившись в судьбах военнослужащих.

Ключевые слова: 9 Мая; День Победы; смерть; война; память.

The modern contradictory attitude of society to the importance of Victory Day – 9 May 1945 – makes not only remember those events, but also to analyze. In the specific examples there are shown holiness and tragedy of the last day of the of war that forever intertwined with each other and manifested in the fate of soldiers.

Key words: May 9; the Victory Day; the death; the war; the memory.